

Πρόλογος

Μολονότι ο σχεδιασμός και οι μέθοδοι έρευνας μπορεί να φαίνονται ένα μάλλον κοινότοπο αντικείμενο, είναι μείζονος σημασίας για την *κατανόηση* και την απάντηση συναρπαστικών και σημαντικών ερωτημάτων, όπως: Γιατί εκείνοι που κερδίζουν την τρίτη θέση σε αθλητικούς αγώνες είναι περισσότερο ευτυχισμένοι από αυτούς που κερδίζουν τη δεύτερη θέση; Γιατί οι φτωχοί, που έχουν λιγότερα χρήματα να ξοδέψουν, αγοράζουν λαχεία συχνότερα από τους πλούσιους; Γιατί τα αυταρχικά κράτη, που δεν ενδιαφέρονται και τόσο για την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο εσωτερικό τους, προσφέρουν ανθρωπιστική βοήθεια σε άλλες χώρες; Η γνώση αυτών των θεμάτων μπορεί επίσης να βοηθήσει στην *αξιολόγηση* της υπάρχουσας έρευνας, προκειμένου να ληφθούν τεκμηριωμένες αποφάσεις σε ατομικό και επαγγελματικό επίπεδο, όπως: ποιους πολιτικούς να ψηφίσει κανείς με βάση τις πιθανές επιπτώσεις των πολιτικών που προτείνουν, πώς να αμφισβητήσει τους ισχυρισμούς που προβάλλονται από την αντίπαλη πλευρά σε μια νομική υπόθεση και αν η δωρεά σε ένα φιλανθρωπικό ίδρυμα βοηθά πραγματικά τον αποδέκτη και με ποιους τρόπους. Επιπλέον, η ευχέρεια στον σχεδιασμό και στην εφαρμογή μεθόδων έρευνας είναι απαραίτητη στη *διεξαγωγή* της ατομικής μελέτης, ώστε να ληφθούν αποφάσεις που θα στηρίζονται σε ισχυρά επιστημονικά τεκμήρια και όχι σε προσωπικές εμπειρίες, ανέκδοτα στοιχεία και υποψίες. Οι τελευταίες στην καλύτερη περίπτωση ενδέχεται να είναι αβάσιμες και στη χειρότερη παραπλανητικές.

Το ιστορικό συγγραφής του βιβλίου

Το βιβλίο *Έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες* κατά ένα μεγάλο μέρος προέκυψε από την εμπειρία μου στη διδασκαλία μαθημάτων –σε εργαστηριακό επίπεδο και μη– για τις μεθόδους έρευνας, στον σχεδιασμό και στον συντονισμό ενός προπτυχιακού προγράμματος σπουδών στις πολιτικές επιστήμες, καθώς και στην επίβλεψη πολλών μεταπτυχιακών και διδακτορικών διατριβών. Προσωπικά, ήταν αδύνατο να βρω ένα εγχειρίδιο που να πραγματεύεται οτιδήποτε αφορά τον ερευνητικό σχεδιασμό και το ευρύ φάσμα των ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων που χρησιμοποιούνται στο επιστημονικό μου πεδίο με τρόπο ελκυστικό και διασκεδαστικό, και σε επίπεδο που οι φοιτητές όχι μόνο να μπορούν να αξιολογήσουν την υπάρχουσα έρευνα, αλλά και να διεξαγάγουν τη δική τους αξιοποιώντας τη συγκεκριμένη μεθοδολογία. Με το εν λόγω βιβλίο ευελπιστώ να καλυφθούν αυτά τα κενά.

Στόχοι

Οι στόχοι του βιβλίου *Έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες* είναι τρεις. Κατ' αρχάς, να γίνει μια ενδελεχής εισαγωγή στον ερευνητικό σχεδιασμό. Για τον σκοπό αυτό, συγκεκριμέ-

να κεφάλαια είναι αφιερωμένα στον εντοπισμό ερευνητικών γρίφων, στην οργάνωση βιβλιογραφικών ανασκοπήσεων, στον καθορισμό χρήσιμων εννοιών, στην παράθεση ισχυρών επιχειρημάτων και στην αποτελεσματική συγγραφή.

Ο δεύτερος στόχος είναι να γίνει μια περιεκτική εισαγωγή σε όλο το φάσμα των ποιοτικών και ποσοτικών μεθόδων που ακολουθούν τη θετικιστική ερευνητική προσέγγιση. Πολλά εγχειρίδια αναφέρουν μόνο την ποιοτική ή μόνο την ποσοτική προσέγγιση της έρευνας και συγκαταλέγουν περιορισμένο αριθμό μεθόδων σε κάθε προσέγγιση. Αντίθετα, το βιβλίο *Έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες* αφορά και τις δύο προσεγγίσεις και παρουσιάζει ένα σύνολο μεθόδων σε κάθε προσέγγιση. Οι ποιοτικές μέθοδοι περιλαμβάνουν τις συνεντεύξεις, τις ομάδες εστίασης, τη συμμετοχική παρατήρηση, την ιχνηλάτηση διαδικασίας και τη συγκριτική ανάλυση μελετών περίπτωσης. Οι ποσοτικές μέθοδοι είναι συνυφασμένες με την ανάλυση περιεχομένου, τις δημοσκοπήσεις, τις μελέτες παρατήρησης και τα πειράματα. Κατά την εξέταση αυτών των μεθόδων δίνεται έμφαση στα πλεονεκτήματα και στις αδυναμίες τους, ειδικά σε σύγκριση με άλλες μεθόδους, παρά σε τεχνικές λεπτομέρειες. Ωστόσο, τα κεφάλαια που επικεντρώνονται στη μεθοδολογία έχουν επαρκές πρακτικό περιεχόμενο, ώστε να μπορούν οι αναγνώστες να την εφαρμόσουν.

Ο τρίτος στόχος του βιβλίου είναι να παρουσιαστεί το αντικείμενο του ερευνητικού σχεδιασμού και των μεθόδων έρευνας με τρόπο διασκεδαστικό και συνάμα ελκυστικό. Γι' αυτό, δίνονται πολλά ενδιαφέροντα και γλαφυρά παραδείγματα, τα οποία βασίζονται σε καθημερινές εμπειρίες, σύγχρονα παγκόσμια γεγονότα και ακαδημαϊκές έρευνες. Επίσης, υπάρχουν πολλές ασκήσεις, στις οποίες οι αναγνώστες καλούνται να εφαρμόσουν τις έννοιες και τις τεχνικές που αναλύονται σε κάθε κεφάλαιο, προκειμένου να εμβαθύνουν στην κατανόησή τους. Τόσο τα παραδείγματα όσο και οι ασκήσεις καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα θεμάτων, που είναι σημαντικά για τις κοινωνικές επιστήμες και δεν απαιτούν άλλες πληροφορίες πέρα από όσες παρέχονται.

Συνοπτική δομή του βιβλίου

Το Πρώτο Μέρος αποτελεί μια εισαγωγή στη διαδικασία της έρευνας. Στο Κεφάλαιο 1 εξηγείται τι καθορίζει την έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες και τι τη διαχωρίζει από την έρευνα σε άλλους επιστημονικούς τομείς. Στο Κεφάλαιο 2 παρατίθενται οι κύριοι προβληματισμοί αναφορικά με την ερευνητική δεοντολογία. Στο Κεφάλαιο 3 παρέχονται οδηγίες για την ανάπτυξη καλών ερευνητικών ερωτημάτων, ενώ στο Κεφάλαιο 4 δίνονται οδηγίες για τη διαδικασία εκπόνησης της βιβλιογραφικής ανασκόπησης γύρω από αυτά.

Το Δεύτερο Μέρος εστιάζει στα βασικά στοιχεία της ανάπτυξης αιτιωδών επιχειρημάτων. Στο Κεφάλαιο 5 περιγράφονται τα κριτήρια και η διαδικασία καθορισμού των εννοιών που χρησιμοποιούνται στην παράθεση αυτών των επιχειρημάτων, ενώ το Κεφάλαιο 6 αφορά διαφορετικούς τύπους αιτιωδών σχέσεων και συνήθη σφάλματα στην αιτιώδη συμπερασματολογία.

Το Τρίτο Μέρος πραγματεύεται θέματα που σχετίζονται με την επιλογή μεθόδου και παρατηρήσεων. Στο Κεφάλαιο 7 παρουσιάζονται οι βασικές διαφορές μεταξύ ποιοτικών και ποσοτικών ερευνητικών μεθόδων, καθώς και ζητήματα που θα πρέπει να λάβουν οι

ερευνητές υπόψη κατά την επιλογή της ερευνητικής μεθόδου που θα υιοθετήσουν. Στο Κεφάλαιο 8 εξετάζονται οι ερευνητικοί σχεδιασμοί μεικτών μεθόδων και οι τρόποι συνδυασμού ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας, ενώ στο Κεφάλαιο 9 διερευνάται η επιλογή των παρατηρήσεων ως προς τον αριθμό τους και τη διαδικασία με την οποία επιλέγονται.

Το Τέταρτο Μέρος εισάγει τους αναγνώστες στους διαφορετικούς τύπους των ποιοτικών μεθόδων έρευνας. Τα Κεφάλαια 10 και 11 πραγματεύονται αντίστοιχα τις συνεντεύξεις και τις ομαδικές συνεντεύξεις, γνωστές ως ομάδες εστίασης. Στο Κεφάλαιο 12 εξετάζεται η συμμετοχική παρατήρηση, η οποία περιλαμβάνει τη «βουτιά» των ερευνητών στο περιβάλλον των υποκειμένων τους, για μεγάλο χρονικό διάστημα. Στο Κεφάλαιο 13 παρουσιάζεται η ιχνηλάτηση διαδικασίας, που αποτελεί σχεδιασμό μεμονωμένης μελέτης περίπτωσης, ενώ στο Κεφάλαιο 14 η συγκριτική ανάλυση μελετών περίπτωσης, που αποτελεί σχεδιασμό πολλαπλών μελετών περίπτωσης.

Στο Πέμπτο Μέρος αλλάζει η οπτική και μελετώνται οι διαφορετικοί τύποι μεθόδων ποσοτικής έρευνας. Στο Κεφάλαιο 15 διερευνώνται οι τύποι των ποσοτικών μετρήσεων, καθώς και τα κριτήρια για την αξιολόγησή τους, ενώ στο Κεφάλαιο 16 αυτά τα ζητήματα εξετάζονται αναφορικά με τα ποσοτικά δεδομένα. Το Κεφάλαιο 17 πραγματεύεται τη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου, η οποία χρησιμοποιείται για τη μετατροπή των ποιοτικών δεδομένων σε ποσοτικά. Τα Κεφάλαια 18 και 19 έχουν ως θέμα δύο ποσοτικές μεθόδους (τις δημοσκοπήσεις και τα πειράματα), στις οποίες οι ερευνητές αλληλεπιδρούν με τα υποκείμενα ή/και το περιβάλλον τους, ενώ στο Κεφάλαιο 20 περιγράφονται οι μελέτες παρατήρησης, στις οποίες οι ερευνητές δεν αλληλεπιδρούν ούτε με τα υποκείμενα ούτε με το περιβάλλον τους.

Το Έκτο Μέρος αποτελεί την κατακλείδα του βιβλίου και περιλαμβάνει οδηγίες σχετικά με την καταγραφή των αποτελεσμάτων μιας έρευνας, από τη συνολική οργάνωση της παρουσίασης των δεδομένων έως τις λεπτομέρειες για το στυλ και τη διαμόρφωση του κειμένου.

Χαρακτηριστικά

Στην αρχή κάθε κεφαλαίου παρουσιάζονται οι στόχοι. Σε κάθε κεφάλαιο υπάρχουν πίνακες και πλαίσια στα οποία συνοψίζονται τα κύρια σημεία που εξετάζονται και παρέχονται πρόσθετες πληροφορίες, που, αν και δεν αναφέρονται στο κείμενο, είναι εξίσου σημαντικές. Κάθε κεφάλαιο περιλαμβάνει και πολλά παραδείγματα για να αποσαφηνιστούν οι κύριες έννοιες. Στο τέλος κάθε κεφαλαίου παρατίθεται μια λίστα με τα βασικά σημεία, καθώς και προτάσεις για περαιτέρω μελέτη. Υπάρχουν επίσης πολλές ασκήσεις, με τις οποίες οι αναγνώστες θα εξασκηθούν στις έννοιες και στις τεχνικές που εισάγονται. Χάρην ευκολίας, σε ένα γλωσσάρι στο τέλος του βιβλίου συνοψίζονται οι σημαντικότεροι όροι και οι έννοιες που χρησιμοποιούνται σε κάθε κεφάλαιο.

ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ

Εισαγωγή

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΡΩΤΟΥ ΜΕΡΟΥΣ

1 Τι είναι η κοινωνική έρευνα.....	19
2 Ερευνητική δεοντολογία	33
3 Προσδιορισμός του ερευνητικού ερωτήματος.....	51
4 Ανασκόπηση της βιβλιογραφίας	67

1

Τι είναι η κοινωνική έρευνα

Στόχοι

- Να διασαφηνιστούν οι στόχοι, τα ζητήματα και ο προσανατολισμός της κοινωνικής έρευνας.
- Να καθοριστεί η διαφορά μεταξύ θετικιστικής και μη θετικιστικής έρευνας.
- Να γίνει μια εισαγωγή στα στάδια της επιστημονικής μεθόδου.
- Να διερευνηθεί η «επιστημονική» φύση της κοινωνικής έρευνας.

Στόχος της κοινωνικής έρευνας είναι να γίνει κατανοητή η ανθρώπινη συμπεριφορά. Ενώ ο όρος «κοινωνική» αναφέρεται στο αντικείμενο της κοινωνικής έρευνας –την ανθρώπινη συμπεριφορά–, ο όρος «επιστήμη» αφορά τη μεθοδολογική προσέγγιση με βάση την οποία αναλύεται η ανθρώπινη συμπεριφορά. Οι κοινωνικές επιστήμες περιλαμβάνουν μια σειρά επιστημονικών τομέων, όπως η ανθρωπολογία, οι επιχειρήσεις, η εγκληματολογία, τα οικονομικά, η εκπαίδευση, οι πολιτικές επιστήμες, η ψυχολογία, η κοινωνιολογία κ.ά. Η έρευνα σε κάθε επιστημονικό τομέα διαφέρει όχι ως προς τον τύπο της ανθρώπινης συμπεριφοράς που εξετάζεται –δεδομένου ότι κανένας τύπος ανθρώπινης συμπεριφοράς δεν αποτελεί αποκλειστικότητα κάποιου τομέα– αλλά ως προς την έμφαση που δίνεται σε συγκεκριμένες συμπεριφορές, καθώς και στις *μεθόδους* που συνήθως χρησιμοποιούνται για τη μελέτη τους.

Σκεφτείτε το θέμα της εκπαίδευσης. Η ανθρωπολογική έρευνα για την εκπαίδευση, εν συγκρίσει με τις οικονομικές επιστήμες, είναι πιθανότερο να εστιάσει στις επιδράσεις του πολιτισμού στις ακαδημαϊκές ευκαιρίες και στις μαθησιακές συμπεριφορές. Αντίθετα, η έρευνα για την εκπαίδευση στα οικονομικά ενδέχεται να επικεντρωθεί στις ευκαιρίες απασχόλησης και στα κέρδη που προέρχονται από την εκπαίδευση, ενώ η έρευνα στις πολιτικές επιστήμες και στην εγκληματολογία είναι καταλληλότερη για να μελετηθούν οι επιδράσεις της εκπαίδευσης στον περιορισμό των βίαιων συμπεριφορών. Για την κατανόηση αυτών των ζητημάτων, οι οικονομικές επιστήμες, οι πολιτικές επιστήμες και η εγκληματολογία βασίζονται κυρίως σε ποσοτικές μεθόδους, ενώ η ανθρωπολογία τείνει προς τις ποιοτικές μεθόδους.

Ανεξάρτητα από τον επιστημονικό τομέα, η κοινωνική έρευνα ακολουθεί τη θετικιστική επιστημολογία, ως εκ τούτου υιοθετείται η επιστημονική μέθοδος για την κατανόηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Η *επιστημολογία* (epistemology) είναι η μελέτη της φύσης, του πεδίου εφαρμογής και της παραγωγής της ανθρώπινης γνώσης. Αφορά

φιλοσοφικά ερωτήματα, όπως: «Τι είναι γνώση;», «Πώς αποκτάται η γνώση;», «Πόσα γνωρίζουμε ή μπορούμε να γνωρίζουμε;»

Η επιστημολογία συχνά αναφέρεται σε συνδυασμό με τον όρο οντολογία, ωστόσο διαφέρει αρκετά από αυτή. Ο όρος *οντολογία* (ontology) έχει σχέση με τη μελέτη της φύσης του «είναι» ή της ύπαρξης. Ως εκ τούτου, εξετάζει ερωτήματα όπως «Τι είναι ύπαρξη;», «Τι μπορεί να ειπωθεί ότι υπάρχει;» και αν είναι δυνατή ή όχι η ανάπτυξη μιας ταξινόμιας όλων των πραγμάτων που υπάρχουν.

Σύμφωνα με τη θετικιστική επιστημολογία, ανεξάρτητα από τον παρατηρητή, υπάρχει στον κόσμο μια αντικειμενική πραγματικότητα ή αλήθεια, η οποία μπορεί να γίνει κατανοητή με την επιστημονική μέθοδο. Με βάση την επιστημονική μέθοδο, η θετικιστική μεθοδολογία είναι ανοικτή στη χρήση είτε ποιοτικών είτε ποσοτικών ερευνητικών μεθόδων. Αυτές οι μέθοδοι διακρίνονται με κριτήριο τον τύπο δεδομένων που χρησιμοποιούν. Στις μεθόδους ποιοτικής έρευνας αξιοποιούνται προφορικά, γραπτά ή οπτικά δεδομένα, ενώ στις μεθόδους ποσοτικής έρευνας αριθμητικά δεδομένα.

Αντίθετα, σύμφωνα με τη μη θετικιστική επιστημολογία, δεν μπορεί να υφίσταται μια αντικειμενική πραγματικότητα ανεξάρτητα από την ανθρώπινη αντίληψη και είναι αδύνατο να μελετηθεί ένα φαινόμενο χωρίς να επηρεάζει την ανθρώπινη αντίληψη ή να επηρεάζεται από αυτή. Επίσης, στη μη θετικιστική έρευνα απορρίπτονται η επιστημονική μέθοδος και η χρήση ποσοτικών μεθόδων. Αντ' αυτών, υιοθετούνται τεχνικές ποιοτικής έρευνας. Πολλές από αυτές τις τεχνικές, όπως οι συνεντεύξεις, οι ομάδες εστίασης και η συμμετοχική παρατήρηση, χρησιμοποιούνται στη θετικιστική έρευνα, ενώ άλλες, όπως η ερμηνευτική και η αφηγηματική ανάλυση, αποκλειστικά στις μη θετικιστικές έρευνες.

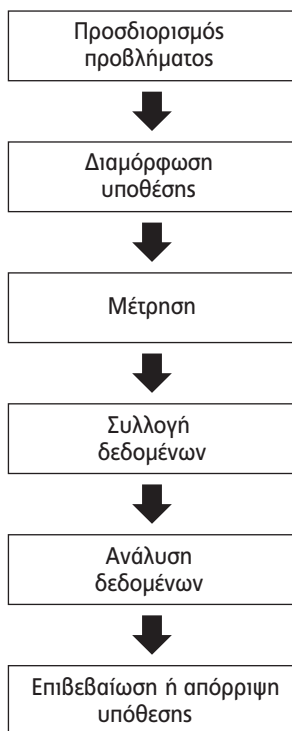
Για παράδειγμα, οι θετικιστές υποστηρίζουν ότι υπάρχει ένα αντικειμενικό φαινόμενο γνωστό ως επισιτιστική ανασφάλεια, το οποίο ορίζεται γενικά ως έλλειψη πρόσβασης σε επαρκή, ασφαλή, θρεπτικά και πολιτισμικά κατάλληλα τρόφιμα και μπορεί να μετρηθεί με τη χρήση αριθμητικών δεδομένων, όπως η θερμιδική πρόσληψη, η ανθρωπομετρία κ.ά. Αντίθετα, οι μη θετικιστές διατείνονται ότι η επισιτιστική ανασφάλεια είναι ένας κοινωνικά κατασκευασμένος όρος, που δεν είναι δυνατό να ποσοτικοποιηθεί με τα προαναφερθέντα μέτρα. Επιπλέον, ισχυρίζονται ότι η επισιτιστική ανασφάλεια πρέπει να γίνεται κατανοητή σε σχέση με τις αντιλήψεις των ίδιων των κοινοτήτων για το τι σημαίνει να αισθάνεται κάποιος πεινασμένος και να επιτρέπεται στις ομάδες να καθορίζουν για τα μέλη τους κατάλληλους δείκτες επισιτιστικής ανασφάλειας, μέσω συνεντεύξεων, ομάδων εστίασης κ.ά.

Η επιστημονική μέθοδος

Η *επιστημονική μέθοδος*, την οποία ενστερνίζονται οι θετικιστές και απορρίπτουν οι μη θετικιστές, είναι ένα σύνολο διαδικασιών που απαιτούνται για τον έλεγχο υποθέσεων για διάφορα φαινόμενα, με βάση τη συλλογή και την ανάλυση δεδομένων μέσω παρατήρησης, αλληλεπίδρασης ή πειραματισμού. Η επιστημονική μέθοδος περιλαμβάνει έξι βασικά βήματα. Αυτά τα βήματα παρουσιάζονται στο Σχήμα 1.1 και εξετάζονται λεπτο-

μερέστερα σε επόμενα κεφάλαια. Για να αποσαφηνιστούν τα βήματα της επιστημονικής μεθόδου, χρησιμοποιείται ως παράδειγμα το ερώτημα «Γιατί η επισιτιστική ανασφάλεια έχει μειωθεί στις αναπτυσσόμενες χώρες τα τελευταία 20 χρόνια;».

Το πρώτο βήμα της επιστημονικής μεθόδου περιλαμβάνει τον *εντοπισμό ενός προβλήματος* που χρειάζεται ανάλυση και τη διατύπωση ενός σχετικού ερευνητικού ερωτήματος. Το ερώτημα της επισιτιστικής ανασφάλειας αποτελεί ένα σημαντικό ζήτημα, καθώς, παρότι η επισιτιστική ανασφάλεια έχει μειωθεί, εκατομμύρια άνθρωποι, κυρίως στην Αφρική και στην Ασία, εξακολουθούν να είναι επισιτιστικά επισφαλείς. Το ότι η επισιτιστική ανασφάλεια έχει περιοριστεί στις αναπτυσσόμενες χώρες τα τελευταία 20 χρόνια, είναι απορίας άξιο, καθώς οι ξηρασίες γίνονται όλο και πιο έντονες τις τελευταίες δεκαετίες και ο αριθμός των συνεχιζόμενων εμφύλιων πολέμων στον πλανήτη έχει αυξηθεί. Οι εμφύλιοι πόλεμοι και οι ενδοκρατικές συγκρούσεις γενικότερα συμβάλλουν στην επισιτιστική ανασφάλεια, επειδή διαταράσσουν την παραγωγή τροφίμων και εμποδίζουν την παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας σε περιοχές που είναι επισιτιστικά ανασφαλείς.

Σχήμα 1.1 Επιστημονική μέθοδος

Το δεύτερο βήμα της επιστημονικής μεθόδου είναι συνυφασμένο με την *ανάπτυξη υποθέσεων* για να αποσαφηνιστεί/εξειδικευτεί το πρόβλημα που έχει τεθεί. Οι *υποθέσεις* είναι εικασίες που διατυπώνονται για να ερμηνευθεί ένα συγκεκριμένο φαινόμενο. Κάθε

ερευνητικό πρότζεκτ μπορεί να περιλαμβάνει περισσότερες από μία υποθέσεις, καθώς είναι δυνατό να υπάρχουν περισσότεροι από ένας παράγοντες που διασαφηνίζουν ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα. Μια ενδεχόμενη υπόθεση για την εξήγηση της μείωσης της επισιτιστικής ανασφάλειας τις δύο τελευταίες δεκαετίες είναι η ταυτόχρονη βελτίωση της διακυβέρνησης την περίοδο αυτή.

Η διακυβέρνηση είναι ένας ευρύς όρος, που αναφέρεται στη διαδικασία λήψης και εφαρμογής των πολιτικών αποφάσεων. Μια πτυχή της διακυβέρνησης που ίσως σχετίζεται με την επισιτιστική ανασφάλεια είναι ο βαθμός στον οποίο οι φτωχοί –εκείνοι που ενδεχομένως αντιμετωπίζουν ελλείψεις σε θρεπτικά τρόφιμα– μπορούν να ψηφίσουν εκπροσώπους στην κυβέρνηση και αυτοί οι εκπρόσωποι να έχουν το αίσθημα της ευθύνης απέναντι στους ψηφοφόρους τους. Σύμφωνα με την περίφημη δήλωση του Amartya Sen, «Ποτέ στην ιστορία του κόσμου δεν έχει ενσκήψει λιμός σε ευνομούμενη δημοκρατία» (1999: 16). Αν παρέχεται στους φτωχούς η δυνατότητα να ψηφίσουν σε δημοκρατικές εκλογές, η επισιτιστική ανασφάλεια αναμένεται να μειωθεί, επειδή είναι πιθανό να εκλέξουν υποψηφίους που θα προωθήσουν τη νομοθεσία για την αντιμετώπιση ζητημάτων επισιτιστικής ασφάλειας (Blaydes & Kayser, 2011). Η νομοθεσία αυτή μπορεί να υποστηρίξει τη βελτίωση των υποδομών, καινοτόμα γεωργικά προγράμματα, επιδοτήσεις τροφίμων, πολιτικές κοινωνικής πρόνοιας κ.ά.

Το επόμενο βήμα της επιστημονικής μεθόδου περιλαμβάνει την ανάπτυξη μέτρων για τον έλεγχο των υποθέσεων. Τα μέτρα αυτά πρέπει να αντιπροσωπεύουν το αποτέλεσμα ενδιαφέροντος, τον παράγοντα ή τους παράγοντες που θεωρείται ότι οδηγούν στο αποτέλεσμα, καθώς και κάθε άλλο παράγοντα που αυξάνει την πιθανότητα να προκύψει το αποτέλεσμα ενδιαφέροντος. Το παράδειγμα της επισιτιστικής ανασφάλειας που αναφέρθηκε απαιτεί μέτρα τουλάχιστον για την επισιτιστική ανασφάλεια και τη διακυβέρνηση. Επίσης, προϋποθέτει μέτρα άλλων παραγόντων, όπως οι συνθήκες ξηρασίας και οι ενδοκρατικές συγκρούσεις, που δυνητικά σχετίζονται με την επισιτιστική ανασφάλεια, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι οι παρατηρούμενες συνέπειες της διακυβέρνησης στην επισιτιστική ανασφάλεια δεν είναι συνάρτηση αυτών των άλλων παραγόντων, αλλά σχετίζονται μόνο με τη διακυβέρνηση.

Δύο πιθανά ποσοτικά μέτρα για την επισιτιστική ανασφάλεια είναι η μέση ημερήσια θερμιδική πρόσληψη και το μέσο ύψος και βάρος των ατόμων, ανά φύλο και ηλικία. Το πρώτο μέτρο αντικατοπτρίζει τον βαθμό στον οποίο τα άτομα έχουν επαρκή πρόσβαση σε τρόφιμα, αλλά όχι το αν τα τρόφιμα είναι υγιεινά, ενώ το δεύτερο αποτυπώνει το αποτέλεσμα της έλλειψης πρόσβασης σε υγιεινά και ασφαλή τρόφιμα. Τα ποιοτικά μέτρα για την επισιτιστική ανασφάλεια ενδέχεται να περιλαμβάνουν ερωτήσεις συνεντεύξεων σχετικά με το πόσο συχνά τα νοικοκυριά αδυνατούν να αγοράσουν τρόφιμα λόγω έλλειψης χρημάτων ή πόσο συχνά ένα άτομο ανησυχεί για το αν θα έχει επαρκή τροφή.

Η διακυβέρνηση μπορεί να μετρηθεί ως προς τον βαθμό στον οποίο οι εθνικές, περιφερειακές και τοπικές εκλογές είναι δημοκρατικές. Τα ποιοτικά μέτρα για τη διακυβέρνηση είναι δυνατό να περιλαμβάνουν ερωτήσεις συνεντεύξεων σχετικά με: α) Το αν ψηφίζουν ή όχι οι φτωχοί και, αν όχι, για ποιο λόγο. β) Τον βαθμό στον οποίο οι πολίτες πιστεύουν ότι οι εθνικοί ηγέτες κάνουν αρκετά για να αντιμετωπίσουν το ζήτημα της

επισιτιστικής ανασφάλειας στις εκλογικές τους περιφέρειες. γ) Τη σημασία που δίνουν οι ψηφοφόροι σε αυτό το θέμα, όταν καλούνται να ψηφίσουν στις εκλογές.

Οι συνθήκες ξηρασίας μπορούν να μετρηθούν με κριτήριο τις ετήσιες βροχοπτώσεις, ενώ οι ενδοκρατικές συγκρούσεις με βάση τους εμφύλιους πολέμους. Για να παραβιαστεί η ροή βοήθειας και να παρεμποδιστεί η μετανάστευση, η βία πρέπει να είναι πολύ έντονη, όπως στην περίπτωση ενός εμφυλίου. Μία από τις διαφορές των εμφύλιων πολέμων με άλλες μορφές ενδοκρατικής βίας είναι ο αριθμός των νεκρών σε μάχες. Τυπικά, για να αποτελέσει η ενδοκρατική βία εμφύλιο πόλεμο, πρέπει να περιλαμβάνει τουλάχιστον 1.000 νεκρούς σε μάχες.

Το επόμενο βήμα της επιστημονικής μεθόδου αφορά τη *συλλογή δεδομένων* γι' αυτά τα μέτρα. Στην περίπτωση των ποιοτικών μέτρων για την επισιτιστική ασφάλεια που αναφέρθηκαν, η διαδικασία συνεπάγεται τη διεξαγωγή των προτεινόμενων συνεντεύξεων. Στην περίπτωση των ποσοτικών μέτρων, η εν λόγω διαδικασία περιλαμβάνει την πρόσβαση σε αριθμητικά, διαθέσιμα στο κοινό, δεδομένα από κυβερνητικούς, διακυβερνητικούς και ακαδημαϊκούς φορείς. Ο Οργανισμός Επισιτισμού και Γεωργίας των Ηνωμένων Εθνών συλλέγει ποσοτικά δεδομένα για τη μέση θερμιδική πρόσληψη και τον αριθμό των ελλιποβαρών παιδιών¹. Άλλοι οργανισμοί που συνεργάζονται με τα Ηνωμένα Έθνη, καθώς και εθνικοί περιβαλλοντικοί φορείς, παρέχουν στοιχεία για τις βροχοπτώσεις².

Παράλληλα, τα ακαδημαϊκά ιδρύματα αποτελούν πολύτιμη πηγή δεδομένων για τη διακυβέρνηση και τους εμφύλιους πολέμους. Υπάρχουν ποικίλες πηγές ποσοτικών δεδομένων για τη δημοκρατία σε εθνικό αλλά όχι σε περιφερειακό επίπεδο. Αυτά τα σύνολα δεδομένων περιλαμβάνουν: τον Δείκτη Πολιτεύματος (Polity Index)³, το Σύνολο Δεδομένων Δημοκρατίας-Δικτατορίας (Democracy-Dictatorship dataset) (Cheibub et al., 2010) και το Σύνολο Δεδομένων Πολυαρχίας (Polyarchy dataset)⁴. Από τα δεδομένα αυτά αντλούνται στοιχεία για το επίπεδο δημοκρατίας σε διάφορες χώρες ήδη από το 1800.

Για τους εμφύλιους είναι πολύ λιγότερα τα διαθέσιμα δεδομένα. Το καλύτερο σύνολο δεδομένων είναι το Σύνολο Δεδομένων Ένοπλων Συγκρούσεων (UCDP/PRIO Armed Conflict Dataset)⁵. Παρέχει δεδομένα υψηλής ποιότητας για ένοπλες συγκρούσεις, που ορίζονται ως η χρήση ένοπλης δύναμης μεταξύ δύο κομμάτων, εκ των οποίων το ένα είναι η κυβέρνηση, με αποτέλεσμα τουλάχιστον 25 θανάτους σε μάχη. Περιλαμβάνει επίσης δύο επιπλέον μέτρα, τα οποία επιτρέπουν στους ερευνητές να εντοπίζουν συ-

1. United Nations Food and Agricultural Organization of the United Nations. www.fao.org/faostat/en/#home. Προσπελάστηκε στις 14 Νοεμβρίου 2017.

2. National Oceanic and Atmospheric Administration. National Centers for Environmental Information. www.noaa.gov. Προσπελάστηκε την 1η Φεβρουαρίου 2016. UN Data. <http://data.un.org/Explorer.aspx?d=CLINO>. Προσπελάστηκε στις 14 Νοεμβρίου 2017.

3. The Polity Project. www.systemicpeace.org/polityproject.html. Προσπελάστηκε στις 17 Ιουλίου 2017.

4. Polyarchy Dataset. www.prio.org/Data/Governance/Vanhanens-index-of-democracy/. Προσπελάστηκε στις 14 Νοεμβρίου 2017.

5. UCDP/PRIO Armed Conflict Dataset. www.prio.org/Data/Armed-Conflict/UCDP-PRIO/. Προσπελάστηκε στις 14 Νοεμβρίου 2017.

γκρούσεις που θεωρούνται εμφύλιοι. Αυτά παρέχουν δεδομένα σχετικά με την ένταση της σύγκρουσης ανά 1.000 θανάτους σε μάχη, είτε συνολικά είτε ετησίως.

Το προτελευταίο βήμα της επιστημονικής μεθόδου περιλαμβάνει την *ανάλυση των δεδομένων*. Στην ποσοτική έρευνα, αυτό το βήμα μπορεί να συνίσταται σε μια μελέτη παρατήρησης στην οποία αναλύεται, για παράδειγμα, η σχέση των μέτρων της διακυβέρνησης και της επισιτιστικής ασφάλειας, καθώς και των βροχοπτώσεων και των εμφύλιων πολέμων. Οι μελέτες παρατήρησης εξετάζονται στο Κεφάλαιο 20. Στην ποιοτική έρευνα αυτό το βήμα θα περιλάμβανε τον εντοπισμό και την ερμηνεία μοτίβων στις απαντήσεις των συνεντεύξεων.

Το τελευταίο βήμα της επιστημονικής μεθόδου είναι η *επιβεβαίωση ή η απόρριψη (δηλαδή η διάψευση) των υποθέσεων*. Στην ποσοτική ανάλυση της επισιτιστικής ασφάλειας, τα αποτελέσματα για την επιβεβαίωση της υπόθεσης σχετικά με τη διακυβέρνηση θα καταδείκνυαν συσχέτιση των υψηλότερων επιπέδων δημοκρατίας σε εθνικό επίπεδο με την υψηλότερη θερμοδική πρόσληψη και τον χαμηλότερο αριθμό ελλιποβαρών παιδιών. Στην ποιοτική ανάλυση, από τα αποτελέσματα που θα υποστήριζαν την υπόθεση σχετικά με τη διακυβέρνηση θα προέκυπτε ότι εκεί που οι άνθρωποι ψηφίζουν συχνότερα, επικεντρώνονται σε ζητήματα επισιτιστικής ασφάλειας και πιστεύουν ότι οι πολιτικοί έχουν δώσει επαρκή προσοχή σε θέματα επισιτισμού των φτωχών υπάρχουν λιγότερες ενδείξεις αδυναμίας των ατόμων να αγοράσουν τρόφιμα, λόγω έλλειψης χρημάτων και/ή ανησυχίας για ενδεχόμενη έλλειψη τροφής.

Παραβιάσεις στην επιστημονική μέθοδο

Παραβιάσεις στην επιστημονική μέθοδο προκύπτουν όταν ένα μεταγενέστερο βήμα πραγματοποιείται πριν από ένα προγενέστερο. Ορισμένες παραβιάσεις είναι πιο προβληματικές και πιο συχνές από άλλες. Μια πολύ συνηθισμένη παραβίαση συμβαίνει όταν οι ερευνητές, αντί να καθορίσουν πρώτα τα μέτρα που θα υιοθετήσουν και στη συνέχεια να συλλέξουν τα δεδομένα, διαμορφώνουν τις υποθέσεις και τα μέτρα που θα χρησιμοποιήσουν για τον έλεγχο τους ανάλογα με τα δεδομένα που έχουν στη διάθεσή τους.

Στο παραπάνω παράδειγμα για την επισιτιστική ανασφάλεια θα είχε παραβιαστεί η επιστημονική μέθοδος αν πρώτα εντοπιζόταν ποια ποσοτικά δεδομένα υπήρχαν για τη διακυβέρνηση και στη συνέχεια υποστηριζόταν ότι τα τρόφιμα είναι πιο ασφαλή σε χώρες όπου οι εθνικές εκλογές είναι δημοκρατικές, παραβλέποντας τη σημασία των περιφερειακών και των τοπικών εκλογών, επειδή δεν υπήρχαν δεδομένα γι' αυτές τις εκλογές.

Αυτό το είδος παραβίασης της επιστημονικής μεθόδου οδηγεί στον περιορισμό των υποθέσεων, ώστε να ταιριάζουν στα διαθέσιμα δεδομένα, όπως στο προηγούμενο παράδειγμα. Το παράδειγμα αυτό ήταν πιο περιορισμένο, επειδή παραλείφθηκε η σημασία των περιφερειακών και τοπικών εκλογών. Οι ερευνητές μπορεί να μπουκν στον πειρασμό να ορίσουν τις υποθέσεις ή τα μέτρα τους με βάση τα διαθέσιμα δεδομένα, προκειμένου να αποφύγουν επικρίσεις για το ότι η ανάλυσή τους δεν αποτελεί ισχυρό έλεγχο του επιχειρήματός τους, επειδή η απόσταση μεταξύ της θεωρίας και των δεδομένων τους

είναι μεγάλη, αποφεύγοντας παράλληλα τη δαπανηρή και χρονοβόρα διαδικασία συλλογής πρωτογενών δεδομένων με τα οποία η απόσταση αυτή δεν θα ήταν τόσο μεγάλη.

Μια πολύ πιο προβληματική παραβίαση της επιστημονικής μεθόδου υφίσταται όταν οι ερευνητές συλλέγουν δεδομένα, παρατηρούν μοτίβα σε αυτά και στη συνέχεια αλλάζουν τις υποθέσεις τους για να συμφωνήσουν με τα αποτελέσματα των αναλύσεών τους. Αυτό είναι ιδιαίτερα προβληματικό, επειδή οι αναλύσεις δεν αξιοποιούνται για να ελεγχθούν οι υποθέσεις των ερευνητών. Σε αυτή την περίπτωση, οι αναλύσεις απλώς επιβεβαιώνουν τις υποθέσεις των ερευνητών. Δυστυχώς, είναι πολύ δύσκολο να γνωρίζει κάποιος αν έχουν σημειωθεί παραβιάσεις στην επιστημονική μέθοδο αυτού του είδους, εκτός αν ο ερευνητής αφήσει αποδεικτικά στοιχεία, δηλαδή αν είναι διαθέσιμες παλιότερες εκδοχές της έρευνας, συμπεριλαμβανομένης της ερευνητικής πρότασης, ώστε να εντοπιστούν οι αλλαγές στην αναφορά των αποτελεσμάτων με την πάροδο του χρόνου.

Πόσο «επιστημονικές» είναι οι κοινωνικές επιστήμες;

Αν και στην κοινωνική έρευνα χρησιμοποιείται, όπως και στις φυσικές επιστήμες, η επιστημονική μέθοδος, εξακολουθούν να τίθενται ερωτήματα σχετικά με τον βαθμό στον οποίο τα μοτίβα της ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι επιστημονικά. Οι κοινωνικές επιστήμες είναι επιστημονικές στον βαθμό που η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι *παρατηρήσιμη, σταθερή, προβλέψιμη*, επομένως *ελέγξιμη* με τη χρήση της επιστημονικής μεθόδου.

Η παρατηρησιμότητα της ανθρώπινης συμπεριφοράς

Το πρώτο κριτήριο αξιολόγησης της επιστημονικής φύσης των κοινωνικών επιστημών είναι η παρατηρησιμότητα της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Το να είναι παρατηρήσιμη η ανθρώπινη συμπεριφορά σημαίνει ότι μπορεί να παρατηρηθεί, όχι ότι έχει παρατηρηθεί. Πολλές μορφές ανθρώπινης συμπεριφοράς είναι παρατηρήσιμες, όπως και τα κίνητρα γι' αυτές. Οι πόλεμοι, το εμπόριο, τα επενδυτικά μοντέλα, οι εκλογές, οι διαμαρτυρίες, τα πραξικοπήματα κ.ά. είναι παρατηρήσιμα με το ανθρώπινο μάτι.

Παρόλο που οι ερευνητές δεν μπορούν να παρατηρήσουν προσωπικά ορισμένες ανθρώπινες συμπεριφορές, συμπεριλαμβανομένων εκείνων του παρελθόντος, έχουν τη δυνατότητα να τις μελετήσουν μέσω άλλων ατόμων που τις έχουν βιώσει. Για να γίνει αυτό, πρέπει να πάρουν συνέντευξη από μάρτυρες των γεγονότων ή να εξετάσουν το αρχαιολογικό υλικό των καταθέσεών τους. Βέβαια, πολλοί μάρτυρες ίσως να μη θέλουν, ή να μην είναι εφικτό, να καταθέσουν εξαιτίας, μεταξύ άλλων, κοινωνικών πιέσεων, περιορισμών των πολιτικών ελευθεριών και ενδεχόμενης προσωπικής ή περιουσιακής βλάβης. Επίσης, είναι πιθανό, εκούσια ή ακούσια, να αλλοιώσουν τα γεγονότα.

Όταν οι ερευνητές δεν μπορούν να παρατηρήσουν συγκεκριμένες συμπεριφορές, είτε άμεσα είτε μέσω άλλων που τις έχουν βιώσει, έχουν τη δυνατότητα να εντοπίσουν τις παρατηρήσιμες επιπτώσεις τους. Οι τελευταίες είναι συμπεριφορές που αναμένεται να παρατηρηθούν (ή να μην παρατηρηθούν) αν έχουν προηγηθεί κάποιες άλλες συμπε-

ριφορές. Για παράδειγμα, η συναισθηματική ή η φυσική απόσταση και η μείωση του κοινού χρόνου των συζύγων είναι παρατηρήσιμες επιπτώσεις μιας εξωσυζυγικής σχέσης. Ο έλεγχος των παρατηρούμενων επιπτώσεων μιας συμπεριφοράς δεν είναι βέβαια τόσο πειστικός όσο η άμεση παρατήρησή της, καθώς η παρατηρούμενη συμπεριφορά ενδέχεται να συνάδει και με άλλες συμπεριφορές. Για παράδειγμα, η συναισθηματική ή η φυσική απόσταση και η μείωση του κοινού χρόνου των συζύγων συνάδουν με τη γενικότερη δυστυχία μέσα στον γάμο και την επιθυμία διαζυγίου.

Ένα άλλο σημαντικό παράδειγμα είναι αυτό της εκλογικής απάτης. Είναι πολύ δύσκολο να παρατηρηθεί αν ένα πολιτικό κόμμα έχει διαπράξει εκλογική απάτη, αλλά μπορεί να παρατηρηθεί αν το ποσοστό συμμετοχής σε ορισμένες περιοχές έχει υπερβεί το 100%. Ενώ φαίνεται απίθανο ένα κόμμα να εξαπατήσει με τόσο προφανή τρόπο, στις βουλευτικές εκλογές του 2011 στη Ρωσία, αλλά και στις προεδρικές εκλογές του 2014 στο Αφγανιστάν, η προσέλευση σε κάποιες επαρχίες υπερέβη το 100%, γεγονός που στην περίπτωση της Ρωσίας προκάλεσε μαζικές διαμαρτυρίες. Ωστόσο, η προσέλευση των ψηφοφόρων ενδέχεται να υπερβεί το 100% για λόγους που δεν έχουν σχέση με απάτη, όπως πιθανό σφάλμα των ηλεκτρονικών υπολογιστών, αν και στις προαναφερθείσες εκλογές δεν συνέβη κάτι τέτοιο.

Η συμπεριφορά των καρτέλ ναρκωτικών στο Μεξικό περιγράφει περαιτέρω αυτή την έννοια. Τα μεξικανικά καρτέλ ναρκωτικών είναι γνωστό ότι απειλούν να σκοτώσουν τοπικούς πολιτικούς όταν δεν συμμορφώνονται με τις απαιτήσεις τους για χρήματα, κυβερνητικές συμβάσεις κ.ά. Οι ερευνητές δεν μπορούν να παρατηρήσουν άμεσα τέτοιες απειλές, μπορούν όμως να μελετήσουν τον αριθμό των δημάρχων που δολοφονήθηκαν κατά τη διάρκεια της θητείας τους (περίπου 100 την τελευταία δεκαετία). Ο αριθμός αυτός θα πρέπει να είναι ενδεικτικός του ελάχιστου αριθμού δημάρχων που απειλούνται από καρτέλ, δεδομένου ότι εκείνοι που δολοφονήθηκαν είχαν ενδεχομένως αρνηθεί να συμμορφωθούν με τις απειλές, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα τη δολοφονία τους. Παρότι μερικοί από εκείνους τους δημάρχους ίσως σκοτώθηκαν για άλλους λόγους, πιθανότατα κάτι τέτοιο δεν ισχύει, δεδομένου ότι ο τρόπος που διαπράχθηκαν οι φόνοι ταιριάζει με εκείνον των καρτέλ.

Σταθερότητα και προβλεψιμότητα της ανθρώπινης συμπεριφοράς

Για να είναι επιστημονικές οι κοινωνικές επιστήμες, η ανθρώπινη συμπεριφορά πρέπει να είναι επίσης προβλέψιμη και σταθερή. Το πρώτο χαρακτηριστικό εξαρτάται από το δεύτερο. Με άλλα λόγια, για να είναι προβλέψιμη μια ανθρώπινη συμπεριφορά, πρέπει πρώτα από όλα να είναι σταθερή. Σταθερή συμπεριφορά σημαίνει ότι, κάθε φορά που οι άνθρωποι αντιμετωπίζουν το ίδιο σύνολο περιστάσεων, συνθηκών ή επιλογών, τείνουν να συμπεριφέρονται με τον ίδιο τρόπο. Αυτό δεν σημαίνει ότι ο καθένας συμπεριφέρεται πάντα στις ίδιες περιστάσεις όπως όλοι, ούτε ότι το ίδιο πρόσωπο ενεργεί με τον ίδιο τρόπο κάθε φορά που έρχεται αντιμέτωπο με το ίδιο σύνολο περιστάσεων.

Ένας σημαντικός λόγος για τον οποίο οι άνθρωποι τείνουν να συμπεριφέρονται με τον ίδιο τρόπο όταν έρχονται αντιμέτωποι με τις ίδιες περιστάσεις, συνθήκες ή επιλογές, είναι επειδή γενικά είναι ορθολογικοί. Με απλά λόγια, ορθολογισμός σημαίνει ότι οι άνθρωποι συμπεριφέρονται με λογική και βασισμένοι στην ορθή κρίση. Στην οικο-

νομική επιστήμη ο ορθολογισμός ορίζεται, πιο επίσημα, ως η ικανότητα του ανθρώπου να κατατάσσει τις προτιμήσεις του για ένα σύνολο επιλογών και να επιλέγει πάντα την εναλλακτική που είναι πιο χρήσιμη για εκείνον. Ο ορθολογισμός προϋποθέτει ότι, σε δεδομένες συνθήκες, περιστάσεις ή εναλλακτικές, οι άνθρωποι θεωρούν τις ίδιες επιλογές καλύτερες σε σχέση με άλλες και τείνουν να αντιλαμβάνονται την ίδια πορεία δράσης ως την καλύτερη για την επίτευξη ενός συγκεκριμένου αποτελέσματος.

Συνεχίζοντας με το παράδειγμα της επισιτιστικής ασφάλειας, τα ορθολογικά άτομα, όταν αντιμετωπίζουν έλλειψη επαρκούς, ασφαλούς και θρεπτικής τροφής, είναι πιθανό να μεταναστεύσουν σε άλλες περιοχές όπου η έλλειψη τροφίμων δεν είναι μείζονος σημασίας, εκτός αν εσωτερικές συγκρούσεις ή άλλοι παράγοντες περιορίζουν τη μετακίνησή τους. Όταν ξηρασία έπληξε το Κέρας της Αφρικής το 2011, περίπου ένα εκατομμύριο Σομαλοί μετανάστευσαν σε γειτονικές χώρες για να ξεφύγουν από την επισιτιστική κρίση της χώρας τους. Αυτοί οι μετανάστες έζησαν κυρίως έξω από τον ελεγχόμενο από την Αλ-Σαμπάμπ νότο, όπου οι εκθροπραξίες δεν τους επέτρεπαν να αποδράσουν. Το 2017 άλλη μια σοβαρή επισιτιστική κρίση σημειώθηκε στη Σομαλία και στα κοντινά της κράτη και περίπου ο ίδιος αριθμός Σομαλών έφυγαν από τη χώρα τους.

Οι άνθρωποι όμως δεν συμπεριφέρονται πάντα ορθολογικά, γεγονός που αποτελεί πρόκληση για την κοινωνική έρευνα, επειδή δεν έχουν τον χρόνο, τη γνώση και τις υπολογιστικές ικανότητες να εξετάσουν όλες τις επιλογές που τους προσφέρονται, αλλά και εξαιτίας του πλαισίου στο οποίο τίθενται τα διάφορα ζητήματα. Στην ψυχολογική έρευνα για το φιλανθρωπικό έργο υποστηρίζεται ότι η βούληση των ανθρώπων να στηρίξουν την επισιτιστική βοήθεια είναι υψηλότερη όταν προσδιορίζεται ως καθαρά αλτρουιστική πράξη (Newman & Cain, 2014), ως δράση που αποτρέπει τον θάνατο, παρά ως πράξη που σώζει μια ζωή (Chou & Murnighan, 2013) ή ως μια ασυνήθιστη και σπάνια δραστηριότητα (Sussman et al., 2015).

Ωστόσο, η ανθρώπινη συμπεριφορά μπορεί να είναι προβλέψιμη, ακόμα και αν οι άνθρωποι δεν είναι πάντα ορθολογιστές, αρκεί οι ερευνητές να προσδιορίσουν τις συνθήκες κάτω από τις οποίες είναι λιγότερο πιθανό να συμπεριφερθούν ορθολογικά, όπως στα παραπάνω παραδείγματα. Μια δυνητικά μεγαλύτερη πρόκληση από τον ορθολογισμό, αναφορικά με τη σταθερότητα και την προβλεψιμότητα της ανθρώπινης συμπεριφοράς, είναι η μάθηση. Οι άνθρωποι δεν συμπεριφέρονται πάντα με σταθερό τρόπο, επειδή μαθαίνουν από τις εμπειρίες τους και αλλάζουν τη συμπεριφορά τους αναλόγως.

Οι εταιρείες, για παράδειγμα, αλλάζουν τις στρατηγικές μάρκετινγκ όταν δεν καταφέρνουν να προσελκύσουν νέους πελάτες. Οι εκπαιδευτικοί υιοθετούν νέους τρόπους διδασκαλίας όταν οι παλιές στρατηγικές επιφέρουν βελτιώσεις μόνο στις βαθμολογίες των τεστ και όχι στα μαθησιακά αποτελέσματα, ενώ οι επιτροπές εξετάσεων αλλάζουν συνεχώς τον τρόπο εξέτασης για να αντιμετωπίσουν τους μαθητές που μαθαίνουν να διαχειρίζονται τα θέματα των εξετάσεων με τη βοήθεια των φροντιστών τους. Ακόμα και οι υπεύθυνοι για τη χάραξη της πολιτικής αλλάζουν τη συμπεριφορά τους όταν δεν επιτυγχάνουν τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Κατά τη διάρκεια της Μεγάλης Ύφεσης, έως ότου οι ΗΠΑ εγκρίνουν τον Νόμο Smoot-Hawley περί Δασμών, οι πολιτικοί στις ΗΠΑ και αλλού πίστευαν ότι οι δασμοί βοηθού-

σαν στην προστασία και στην κερδοφορία των εγχώριων βιομηχανιών. Μετά την παραπάνω νομοθετική πράξη όμως το ελεύθερο εμπόριο έγινε οικονομικό δόγμα. Τελικά, ο Νόμος Smoot-Hawley περί Δασμών βύθισε την αμερικανική οικονομία σε περαιτέρω ύφεση, επειδή είχε ως συνέπεια άλλες χώρες να επιβάλουν αντίποινα στα αμερικανικά προϊόντα (Irwin, 2011).

Το πρόβλημα της μάθησης δεν αφορά μόνο τις κοινωνικές επιστήμες. Ακόμα και η φύση αλλάζει. Για παράδειγμα, οι ιοί προσαρμόζονται και μεταλλάσσονται ως αντίδραση στα φάρμακα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα φάρμακα που δρούσαν στο παρελθόν κατά ασθενειών με την πάροδο του χρόνου να μην είναι πλέον χρήσιμα, οπότε οι ερευνητές αναγκάζονται να αναπτύξουν νέα. Επίσης, η δομή του ανθρώπινου εγκεφάλου αλλάζει έπειτα από έναν σοβαρό τραυματισμό, προκειμένου να αποφευχθεί ένα πιθανό μελλοντικό τραύμα (Hull, 2002).

Άλλωστε, η μάθηση δεν συνιστά πρόβλημα για την κοινωνική έρευνα όσο αρχικά δίνεται η εντύπωση. Δεν οδηγεί πάντα σε αλλαγές της συμπεριφοράς του ατόμου. Η γνώση της αιτίας ενός φαινομένου δεν σημαίνει ότι μπορούν να ληφθούν μέτρα για την πρόληψη της εμφάνισής του στο μέλλον. Οι Σομαλοί είχαν επίγνωση ότι η χώρα τους ήταν ευάλωτη στις επισιτιστικές κρίσεις πριν από την κρίση του 2011, αλλά, καθώς διέθεταν περιορισμένους πόρους και μια αδύναμη κυβέρνηση, δεν ήταν σε θέση να αποφύγουν την κρίση του 2017.

Η μάθηση μπορεί επίσης να συμπεριληφθεί στα επιχειρήματα της κοινωνικής επιστήμης. Πολλοί ερευνητές αναγνώρισαν τα διαμάντια ως πρωτογενή πηγή χρηματοδότησης των εμφύλιων πολέμων στα τέλη της δεκαετίας του 1990 και στις αρχές του 21ου αιώνα (Collier & Hoeffler, 2002· Lujala et al., 2005). Ταυτόχρονα όμως, αναγνωρίζουν ότι, λόγω της αυξημένης κοινωνικής ευαισθητοποίησης και της ανάπτυξης της διαδικασίας Κίμπερλι, αυτή η χρήση τους έχει μειωθεί (Bieri, 2016). Η συμμόρφωση με τη διαδικασία Κίμπερλι συνεπάγεται ότι τα ορυχεία και τα προϊόντα τους δεν έχουν σχέση με πολέμους εναντίον κυβερνήσεων. Οι κοινωνικοί επιστήμονες διαθέτουν επίσης μια σειρά από μεθοδολογικές τεχνικές που τους επιτρέπουν να ενσωματώσουν και να υπολογίσουν τη μάθηση στις εμπειρικές τους αναλύσεις.

Η ελεγχιμότητα της ανθρώπινης συμπεριφοράς

Η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι ελέγξιμη επειδή είναι παρατηρήσιμη. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η έρευνα των κοινωνικών επιστημών είναι περισσότερο επιστημονική από την έρευνα των φυσικών επιστημών ως προς την παρατηρησιμότητά της, επειδή παρέχει στους ερευνητές τη δυνατότητα να μελετούν την ανθρώπινη συμπεριφορά χωρίς τον ακριβό εξοπλισμό υψηλής τεχνολογίας που απαιτείται για τη μελέτη των φαινομένων στις φυσικές επιστήμες. Η ύπαρξη του μποζονίου Higgs προβλέφθηκε θεωρητικά στις αρχές της δεκαετίας του 1960. Ωστόσο, για περισσότερα από 40 χρόνια το σωματίδιο δεν είχε παρατηρηθεί, μέχρι που αναπτύχθηκε το 2012, με κόστος δισεκατομμυρίων ευρώ, ένας υπερεπιταχυντής αρκετά ισχυρός για να το ανιχνεύσει. Στην πραγματικότητα, οι επιστήμονες δεν παρατήρησαν με αυτό τον υπερεπιταχυντή το μποζόνιο Higgs, καθώς η διάρκεια ζωής του είναι μόνο $\sim 10^{-22}$ δευτερόλεπτα. Αντ' αυτού, ανίχνευσαν τις παρατηρήσιμες συνέπειές του, δηλαδή τις αλληλεπιδράσεις των προϊόντων της αποσύνθεσής του.

Επιπλέον, τα επιχειρήματα της κοινωνικής επιστήμης για την ανθρώπινη συμπεριφορά είναι ελέγξιμα, επειδή μπορούν να διαψευστούν, παρόλο που τα αβάσιμα επιχειρήματα, όπως οι ταυτολογίες, δεν μπορούν. Το να μπορεί να διαψευστεί ένα επιχείρημα σημαίνει ότι είναι δυνατό να αποδειχθεί ψευδές, όχι ότι είναι ψευδές. Τα κανονιστικά επιχειρήματα για το πώς πρέπει να συμπεριφέρονται οι άνθρωποι, όχι πώς συμπεριφέρονται στην πραγματικότητα, δεν μπορούν επίσης να διαψευστούν, γι' αυτό δεν αποτελούν επιστημονικά κοινωνικά επιχειρήματα. Εντούτοις, οι υποθέσεις πάνω στις οποίες έχουν βασιστεί ορισμένα κανονιστικά επιχειρήματα μπορεί να είναι διαψεύσιμες.

Λόγου χάρη, το κανονιστικό επιχείρημα ότι οι κυβερνήσεις πρέπει να παρέχουν στους πολίτες τους επαρκή, ασφαλή και θρεπτικά τρόφιμα, επειδή η επισιτιστική ασφάλεια μειώνει την ενδοκρατική βία, αποτελεί παράδειγμα κανονιστικού επιχειρήματος, για το οποίο οι προϋποθέσεις είναι δυνατό να διαψευστούν. Το επιχείρημα αυτό βασίζεται στον ισχυρισμό ότι η επισιτιστική ασφάλεια μειώνει την ενδοκρατική βία και ο ισχυρισμός αυτός μπορεί να αποδειχθεί ψευδής. Ωστόσο, το επιχείρημα ότι οι κυβερνήσεις πρέπει να διασφαλίσουν ότι οι πολίτες τους έχουν πρόσβαση σε επαρκή, ασφαλή και θρεπτικά τρόφιμα, επειδή η επισιτιστική ασφάλεια είναι ανθρώπινο δικαίωμα, συνιστά παράδειγμα κανονιστικού επιχειρήματος που δεν είναι δυνατό να διαψευστεί, επειδή πρόκειται για επιχείρημα που στηρίζεται σε αξίες και δικαιώματα.

Το τι θεωρούν οι επιστήμονες πως είναι, ή μπορεί να είναι, η κοινωνική έρευνα, ενδέχεται να επηρεάσει τη μεθοδολογική προσέγγιση ή/και τις μεθόδους που επιλέγουν να υιοθετήσουν στην έρευνά τους. *Μέθοδος* είναι η συγκεκριμένη διαδικασία που χρησιμοποιούν οι ερευνητές για τη συλλογή και την ανάλυση πληροφοριών. Στις κοινωνικές επιστήμες υπάρχουν δύο βασικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις, η ποιοτική και η ποσοτική, που ήδη περιγράφηκαν, καθώς και μια τρίτη προσέγγιση η οποία συνδυάζει αυτές τις δύο, γνωστή ως μεικτή μέθοδος έρευνας ή έρευνα μεικτών μεθόδων (*mixed methods research*). Οι διαφορές μεταξύ αυτών των προσεγγίσεων, συμπεριλαμβανομένων των πλεονεκτημάτων και των μειονεκτημάτων τους, εξετάζονται στα Κεφάλαια 7 και 8. Καθεμία από αυτές τις προσεγγίσεις αποτελείται από διάφορες μεθόδους. Η ποιοτική έρευνα, για παράδειγμα, περιλαμβάνει τις συνεντεύξεις, τις ομάδες εστίασης, τη συμμετοχική παρατήρηση, την ιχνηλάτηση της διαδικασίας, τη συγκριτική μέθοδο κ.ά. Από την άλλη, η ποσοτική έρευνα περιλαμβάνει την ανάλυση περιεχομένου, τις δημοσκοπήσεις, τις μελέτες παρατήρησης και τα πειράματα. Αυτές οι μέθοδοι αναλύονται σε ξεχωριστά κεφάλαια.

Κύρια σημεία

- Η κοινωνική έρευνα στοχεύει στην κατανόηση της ανθρώπινης συμπεριφοράς.
- Υπάρχουν δύο διαφορετικές φιλοσοφικές προσεγγίσεις της έρευνας, ο θετικισμός και ο μη θετικισμός. Σύμφωνα με τον θετικισμό, υπάρχει αντικειμενική πραγματικότητα στον κόσμο, ανεξάρτητα από τον παρατηρητή, ενώ, με βάση τον μη θετικισμό, δεν υπάρχει.

- Στη θετικιστική έρευνα χρησιμοποιείται η επιστημονική μέθοδος για να μελετηθούν προβλήματα. Η επιστημονική μέθοδος είναι μια σειρά από διαδικασίες για τον έλεγχο υποθέσεων, η οποία βασίζεται στη συλλογή και στην ανάλυση δεδομένων, μέσω παρατήρησης, αλληλεπίδρασης και πειραματισμού.
- Ο βαθμός στον οποίο η κοινωνική επιστήμη μπορεί να γίνει κατανοητή με τη χρήση της επιστημονικής μεθόδου επιδέχεται συζήτηση. Θέματα που τροφοδοτούν αυτή τη συζήτηση αφορούν τον βαθμό στον οποίο η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι παρατηρήσιμη, σταθερή, προβλέψιμη και ελέγξιμη.

Βιβλιογραφία για περαιτέρω μελέτη

Το πρώτο σύγγραμμα περιλαμβάνει έναν περιεκτικό οδηγό για την επιστημονική μέθοδο. Στο δεύτερο περιγράφονται ενδιαφέροντα και διασκεδαστικά παραδείγματα της θετικιστικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και στο τρίτο παρέχεται μια εισαγωγή στις μεθοδολογίες της μη θετικιστικής έρευνας.

- Carey, Stephen S. 2011. *A Beginner's Guide to Scientific Method*. Boston: Wadsworth.
- Levitt, Steven D. and Stephen J. Dubner. 2010. *Freakonomics: A Rogue Economist Explores the Hidden Side of Everything*. New York: William Morrow.
- Yanow, Dvora and Peregrine, Schwartz-Shea, eds. 2006. *Interpretation and Method: Empirical Research Methods and the Interpretive Turn*. Armonk, NY: M.E. Sharpe.

ΑΣΚΗΣΗ 1.1

Σε ποιο βαθμό πιστεύετε στη θετικιστική παράδοση ότι ο κόσμος υπάρχει ανεξάρτητα από παρατηρητές και ότι οι ερευνητές μπορούν να διεξαγάγουν έρευνα χωρίς να επηρεάσουν τη συμπεριφορά των συμμετεχόντων σε αυτή; Γιατί; Μπορείτε να αναφέρετε παραδείγματα ή περιπτώσεις όπου το τελευταίο δεν αποτελεί πρόβλημα; Επίσης, από αυτά τα παραδείγματα συνάγεται ότι δεν υπάρχει κόσμος ανεξάρτητα από τον παρατηρητή;

ΑΣΚΗΣΗ 1.2

Οι παρακάτω συμπεριφορές ή/και τα κίνητρα γι' αυτές είναι δύσκολο να παρατηρηθούν άμεσα. Εντοπίστε μία ή δύο παρατηρήσιμες επιπτώσεις τους. Σκεφτείτε ποιες άλλες συμπεριφορές μπορεί να έχουν τις παρατηρήσιμες επιπτώσεις που αναγνωρίσατε.

1. Δωροδοκία, με σκοπό την απόκτηση άδειας λειτουργίας επιχείρησης σε μια ξένη χώρα.

2. Γενοκτονία, η οποία ορίζεται ως η *πρόθεση* εξολόθρευσης μιας ομάδας μέσω δολοφονιών, βιασμών εν καιρώ πολέμου, διακοπής προμήθειας τροφίμων κ.ά.
3. Η πώληση ενυπόθηκων δανείων από εμπόρους χρεογράφων με επιτόκια υψηλότερα από όσο είναι εκτιμημένα τα δάνεια, με σκοπό την εξαπάτηση των αγοραστών.
4. Αν είναι, ή όχι, τρομοκρατική ενέργεια η έκρηξη ενός αυτοκινήτου-βόμβας (δηλαδή η σκόπιμη χρήση ή απειλή χρήσης βίας εναντίον πολιτών ή περιουσίας, με σκοπό τον εκφοβισμό του πληθυσμού για πολιτικούς σκοπούς), όπου ο οδηγός σκοτώθηκε κατά την έκρηξη, χωρίς να έχει αφήσει δήλωση στην οποία να εξηγεί το κίνητρο για την ενέργειά του.
5. Η επένδυση ενός αυταρχικού καθεστώτος σε πυρηνικά όπλα, με σκοπό την επίτευξη της εσωτερικής νομιμότητας.

ΑΣΚΗΣΗ 1.3

Σε κλίμακα 1-10, πόσο επιστημονικός θεωρείτε πως είναι ο τομέας σας, με κριτήριο τη δυνατότητα των ερευνητών του να παρατηρήσουν και να ελέγξουν σταθερά και προβλέψιμα μοτίβα της ανθρώπινης συμπεριφοράς;

Στην κλίμακα αυτή, το 1 αντιπροσωπεύει το «Καθόλου επιστημονικός» και το 10 το «Απόλυτα επιστημονικός». Αναλύστε την αξιολόγησή σας, σύμφωνα με τα παρακάτω τέσσερα κριτήρια: *παρατηρησιμότητα*, *σταθερότητα*, *προβλεψιμότητα* και *ελεγκσιμότητα*. Πώς (και γιατί) θεωρείτε ότι συγκρίνεται ο τομέας σας με άλλους τομείς των κοινωνικών επιστημών ως προς την επιστημονικότητα; Πώς (και γιατί) θεωρείτε ότι συγκρίνεται ο τομέας σας με τους ακόλουθους τομείς των φυσικών επιστημών – βιολογία και χημεία (ή φυσική);
